

Een koloniaal in eigen land

Een literaire analyse van de verhouding tussen de Westerling en niet-Westerlingen in Moedervlekken van Arnon Grunberg

Naam: Sarah Smeets

Studentnummer: 4367588

Betreffende: bachelorwerkstuk

Studie: Nederlandse Taal en Cultuur

Begeleider/eerste beoordelaar: dr. Jeroen Dera

Tweede beoordelaar: Prof. dr. Jos Joosten

Datum: 18 juni 2017

Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

1. Inleiding

- 1.1 Diversiteit in literatuur p. 3
- 1.2 Arnon Grunberg en de Ander p. 4
- 1.3 Probleemstelling en onderzoeksvraag p. 5

2. Theoretisch kader p. 7

3. Methode: focalisatie p. 8

4. *Moedervlekken* p. 10

- 4.1 Kadoke en Rose p. 11
- 4.2 Kadoke en Dekha p. 14
- 4.3 Kadoke en Matan p. 16

5. Conclusie p. 19

6. Literatuurlijst p. 21

1. Inleiding

1.1 Diversiteit in literatuur

De afgelopen jaren is het thema ‘kleur’ een belangrijke rol gaan spelen in ons maatschappelijk debat. Denk aan de discussies over de traditie van Zwarte Piet, waarvan velen vinden dat het een raciaal stereotype is. Niet alleen in het maatschappelijk debat speelt het thema een grote rol, maar ook de positie van zwarte mensen in literatuur is ter discussie komen te staan. Deze discussie speelt al tenminste sinds 1997 toen Anil Ramdas dit onderwerp aanhaalde in een artikel in *NRC Handelsblad*. Hij schreef over de afwezigheid van ‘allochtonen’ in de Nederlandse literatuur. Als ze figureren, komen ze voornamelijk voor als cliché.¹ Meer dan tien jaar later verscheen de roman *Alleen maar nette mensen* van Robert Vuijsje, waarna Vuijsje verweten werd vrouwen in zijn multiculti-schets te clichématig te hebben afgeschilderd.² Wederom werd de discussie over het thema ‘kleur’ in de Nederlandse literatuur aangewakkerd.

Weer bijna tien jaar verder houdt deze discussie nog stand. Karin Amatmoekrim schrijft in 2016 in *NRC Handelsblad* een stuk met de titel ‘Denk na, witte schrijver, over het zwarte personage dat je opvoert’. Ze beargumenteert in dit artikel dat witte schrijvers niet zomaar zwarte personages kunnen opvoeren, omdat dit vrijwel altijd op een dezelfde manier gebeurt: *vanuit* de witte *over* de zwarte. De zwarten hebben volgens haar vrijwel altijd een stereotiep uiterlijk en een minderwaardige plek in de maatschappij. De benadering van zwarte personages door witte schrijvers is dan ook gevaarlijk, omdat die afhangt van de blik van de auteur op de wereld.³ Ook Abdelkader Benali schreef in *NRC* een artikel over zwarte personages in de Nederlandse roman. Hij benadrukt daarin dat huidskleur *hot* is geworden in 2016 en dat het thema ‘kleur’ in de Nederlandse letteren eindelijk een plaats heeft gekregen. Volgens Benali schrijven veel auteurs over identiteit en de rol van de blik van de ander op identiteit. Hij haalt hierbij de verhouding aan tussen de witte Nederlandse man en de zwarte niet-Nederlandse man. Literatuur kan volgens Benali een spiegel voorhouden en kan voor mensen een beeld geven van de identiteit van de ander.⁴

Ook Van der Deijl, Pieterse, Prinse en Smeets bespreken het thema ‘kleur’ in hun artikel ‘Mapping the Demographic Landscape of Characters in Recent Dutch Prose: A

¹ Ramdas, 1997.

² Smid, 2014.

³ Amatmoekrim, 2016.

⁴ Benali, 2017.

Quantitative Approach to Literary Representation' in *Journal of Dutch Literature*. Zij stellen het gebrek van etnische en genderdiversiteit in het Nederlandse literaire domein aan de kaak aan de hand van een kwantitatieve benadering van de weergave van karakters in Nederlands romans. Op basis van 170 romans (afkomstig uit de lijst van de Libris Literatuurprijs 2013) verzamelden zij gegevens van meer dan duizend personages op basis van geslacht, afkomst, opleiding, beroep en leeftijd. Op deze manier schetsen zij een zogenoemd 'demografisch landschap' van karakters in de recente Nederlandse literatuur.⁵ Uit dit onderzoek blijkt dat mannelijke, hoogopgeleide, Westerse personages de recente literatuur domineren. Deze personages zijn vaker verteller en/of hoofdpersoonage dan vrouwelijke, laagopgeleide, niet-Westerse personages. De machtsverhouding tussen deze personages wordt door dit verschil duidelijk geschetst.⁶

De debatten rondom het thema 'kleur' in de Nederlandse literatuur zijn interessant in het licht van postkoloniale ideeën in de literatuurwetenschap, zoals Saïd's 'oriëntalisme'. Met deze postkoloniale theorie laat Saïd zien dat er in onder andere teksten een constructie van de Oriënt wordt gemaakt vanuit een Westers koloniaal perspectief. Hij aan de hand van deze constructie een machtsverhouding tussen de ik en 'de Ander'. De manier van kijken vanuit de Westerling naar de onbekende Ander wordt ook wel *othering* genoemd.

1.2 Arnon Grunberg en de Ander

Het concept *othering* biedt een interessante ingang tot het werk van Arnon Grunberg. Yra van Dijk heeft over de rol van 'de ander' in het werk van Grunberg geschreven in het artikel 'Arnon Grunberg, de uitverkoren auteur'. Die ander kan een vreemdeling zijn, zoals in *De Asielzoeker*, maar ook een dochter, zoals in *Tirza*.⁷ Grunberg laat in zijn oeuvre personages telkens op zoek gaan naar de ander. De vreemdheid van de ander blijft hierbij intact en de autonomie van die ander wordt niet erkend. Grunbergs personages zijn volgens Van Dijk niet goed in het zien van de ander als individu. De enige manier waarop personages dat lijken te kunnen doen, is wanneer zij het onbekende van de ander omzetten in het bekende. De personages maken de ander als het ware gelijk aan henzelf.⁸

Deze problematiek speelt ook in *Moedervlekken* (2016). In de roman neemt hoofdpersoon Kadoke de zorg van zijn moeder op zich nadat hun huishoudster ontslag nam,

⁵ Van der Deijl, Pieterse, Prinse en Smeets, 2016, p. 25-28.

⁶ Van der Deijl, Pieterse, Prinse en Smeets, 2016, p. 38-39.

⁷ Van Dijk, 2009, p. 52.

⁸ Van Dijk, 2009, p. 63-67.

na het voorval dat Kadoke en zij seks met elkaar hadden. Kadoke's moeder is eigenlijk zijn vader: na het overlijden van zijn vrouw was zijn enige manier om haar dood te verwerken te transformeren in haar. Kadoke werkt daarnaast als psychiater bij de suïcidepreventie en neemt regelmatig artsen in opleiding onder zijn hoede. Met de huidige arts in opleiding, de Afrikaanse Dekha, komt hij bij een suïcidale jonge vrouw die uitbehandeld is, Michette. Kadoke neemt haar in huis als een laatste redmiddel voor haar en zodat zij voor zijn moeder kan zorgen. Daarnaast lijkt de hoofdpersoon moeite te hebben met de Joodse achtergrond van zijn familie. Hij erkent dat hij van Joodse afkomst is, maar wil zichzelf niet zo definiëren.

De verhouding tot de ander speelt in *Moedervlekken* een grote rol. Kadoke heeft de behoefte te zorgen voor anderen, maar lijkt geen relatie met ze aan te kunnen gaan. Deze complexe relatie met de ander kunnen doorgetrokken worden naar het maatschappelijke en literatuurkritische debat over de representatie van de zwarte of niet-westerse ander in de Nederlandse roman. In het geval van *Moedervlekken* gaat het niet expliciet over zwarte personages, maar over niet-Westerse personages. Zo zijn de huishoudsters afkomstig uit Nepal, is de arts in opleiding Afrikaans en is Kadokes Krav Maga-trainer afkomstig uit Israël. Op deze manier krijgt de verhouding tussen de 'ik' en de 'ander' een postkoloniale lading: de ik is in dit geval een Westerling en de ander een niet-Westerling.

1.3 Probleemstelling en onderzoeksvraag

De machtsverhouding tussen de 'ik' en de 'ander' lijkt kortom ook terug te komen in *Moedervlekken*. Het is vanuit die observatie interessant om te kijken of het thema 'de Ander' ook is opgepikt in de receptie van de roman. *Moedervlekken* is zeer goed ontvangen, in de 'grote bladen' zijn er uitsluitend positieve recensies te vinden. Tevens was de roman genomineerd voor de Libris Literatuurprijs 2017. In *de Groene Amsterdammer* sprak Kees 't Hart over 'een hoogtepunt in Grunbergs oeuvre'⁹. Over de aanwezigheid van *othering* wordt niet gesproken in de recensies. Er worden toespelingen gemaakt op de rol van de zorg voor anderen door *Het Parool*¹⁰, maar er wordt vrijwel niet ingegaan op de Ander in het licht van de postkoloniale theorie, terwijl het onderwerp in de roman een concrete rol speelt: 'Een woord overvalt hem als een dolkstoot: kolonialisme. Dit is kolonialisme, of wat ervan over is: postkolonialisme.'¹¹ Het is niet gek dat in de recensies niet gesproken wordt over deze literatuurwetenschappelijke termen, aangezien een recensie geen wetenschappelijk stuk is. Bij

⁹ 't Hart, 2016.

¹⁰ Moll, 2016.

¹¹ Grunberg, 2016, p. 31.

een platform als De Reactor ligt dat al anders, aangezien die een meer academische en cultuurkritische insteek heeft. Gijsbert Pols merkt de signalen van kolonialisme in *Moedervlekken* dan ook op in zijn stuk over die roman. Hij stelt dat er op een dermate onzinnige manier over kolonialisme gesproken wordt in de roman, dat het thema nauwelijks gewicht krijgt. Op die manier zou er een groot thema aan het licht komen, om die vervolgens niet al te serieus te nemen.¹²

In dit bachelorwerkstuk wordt het in de receptie wat onderbelichte aspect van *Moedervlekken* nader onderzocht. Centraal staat een analyse van de machtsverhoudingen tussen de protagonist Kadoke en de niet-Westerse personages in de roman. Er zijn dus wel degelijk aanleidingen naar het bestaan van bepaalde machtsverhoudingen op basis van afkomst in *Moedervlekken*. Aan de hand van het concept focalisatie van Mieke Bal zullen deze verhoudingen worden onderzocht. Het begrip focalisatie zal in de methode-sectie worden uitgelegd. De hoofdvraag van dit bachelorwerkstuk luidt als volgt: hoe verhoudt de witte focalisator in *Moedervlekken* van Arnon Grunberg zich tot de niet-Westerse ‘Ander’ in die roman?

¹² Pols, 2016.

2. Theoretisch kader

De postkoloniale theorie van Said is belangrijk als theoretische achtergrond in dit bachelorwerkstuk, omdat tegen de achtergrond van deze theorie machtsrelaties tussen Kadoke en niet-Westerlingen geduid kunnen worden. Said introduceerde het begrip ‘oriëntalisme’ in zijn boek *Orientalism, Western Conceptions of the Orient* (1978). Said beweert daarin dat het Europese gedachtegoed over niet-Europeanen voor een groot deel de (post)koloniale Westerse gedachte heeft bepaald. Door Europese termen te gebruiken voor mensen die ‘anders’ waren, ontstond *othering* van niet-Europese culturen, mensen en objecten.¹³ Er werd gekeken vanuit een Europees gedachtegoed, zonder dat we de kant van ‘de Anderen’ bij onze gedachtevorming betrokken. Dit blijkt ook zijn weerslag te vinden in de literatuur: Europeanen schrijven geregeld vanuit een Westers perspectief over ‘de Ander’. Dit gedachtegoed kwam voort uit een cultureel gegroeide machtsrelatie tussen Westerlingen en niet-Westerlingen en op die manier is oriëntalisme een product van Westerse aannames over niet-Westerse subjecten. Hierbij is er geen zelfrepresentatie vanuit ‘de Ander’, dus nemen we het Europese gedachtegoed aan als waarheid.¹⁴ De Westerse representaties weerspiegelen op die manier de dominantie en autoriteit van het Westerse gedachtegoed.¹⁵

Zoals gezegd kan het oriëntalisme ook op letterkundig onderzoek betrokken worden. Wanneer je een roman leest die geschreven is door een Westerse schrijver en er komt een niet-Westers personage in voor, wordt deze geschetst vanuit een Westers perspectief. Daardoor wordt de niet-Westerling op een onbetrouwbare manier omschreven en krijgt de lezer een zeer eenzijdig beeld van de situatie. Dit haakt aan op wat Amatmoekrim en Benali zeggen: Westerlingen kunnen in feiten niet op een objectieve manier over niet-Westerlingen schrijven.

¹³ Said, 1978, p. 202.

¹⁴ Said, 1978, p. 260.

¹⁵ Said, 1978, p. 103.

3. Methode: focalisatie

Focalisatie is een geschikt concept om de tekstuele kenmerken in *Moedervlekken* in verband te brengen met het riëntalisme van Said. Mieke Bal heeft een invulling gegeven aan dit begrip in het boek *Narratology: Introduction to the theory of Narrative* uit 1977. Alvorens zij dit deed, introduceerde Gerard Genette dit begrip om in verhalende teksten een onderscheid te kunnen maken tussen een verteller, degene die vertelt, en een focalisator, degene die waarneemt¹⁶. Er zijn door verschillende literatuurwetenschappers invullingen gegeven aan het begrip dat Genette introduceerde, maar als gezegd sluit dit onderzoek aan bij de conceptualisering door Mieke Bal. Zij maakt namelijk in haar definitie onderscheid tussen een focaliserend subject en een gefocaliseerd object, terwijl bij andere definities van dit begrip dit onderscheid niet wordt gemaakt. Door dit onderscheid kunnen we vaststellen wie er waarneemt en wie of wat er wordt waargenomen in een narratief.¹⁷ Door te kijken naar focalisatie kunnen we machtsstructuren in een roman blootleggen. Op die manier kun je namelijk ontdekken wie er een actieve focaliserende rol inneemt (subject) en wie er een passieve gefocaliseerde rol inneemt (object). Daarnaast benadrukt Bal dat je als lezer alleen de informatie van de focalisator hebt en dat je deze vaak als waarheid aanneemt.¹⁸ Op die manier heeft de focalisator al meer macht dan de gefocaliseerde, aangezien je vanuit de gefocaliseerde geen informatie ontvangt.

Om dit te verduidelijken, kijken we naar de volgende regel:

Hij moet lachen. Rose is een goede verzorgster, maar soms is ze te bang, te bezorgd.¹⁹

Kadoke is in deze regel de ‘hij’, dus in dit geval heeft Kadoke de rol van de actieve focalisator en Rose de rol van passieve gefocaliseerde. De informatie die we hebben komt slechts vanuit Kadoke’s perspectief. We weten wat hij voelt en vindt van Rose, maar we hebben geen idee hoe Rose zich voelt. Kadoke neemt aan dat Rose soms bang en bezorgd is, maar omdat we geen informatie vanuit Rose krijgen, weten we niet of dat daadwerkelijk zo is. Hierdoor krijgen we een eenzijdig beeld van de situatie: er wordt slechts door de ogen van Kadoke gekeken. Kadoke krijgt hierdoor een machtspositie boven Rose, omdat we als lezer alleen zijn aannames kunnen zien en die logischerwijs als waarheid beschouwen. Bals

¹⁶ Genette, 1988.

¹⁷ Bal, 2009, p. 149.

¹⁸ Bal, 2009, p. 149-150.

¹⁹ Grunberg, 2016, p. 11.

focalisatietheorie is goed te gebruiken om uitingen in een (post)koloniale literaire context te duiden: aan de hand van haar focalisatiebegrip kunnen we de machtsverhoudingen tussen de westerse en niet-westerse personages in een tekst benaderen.

De roman *Moedervlekken* zal geanalyseerd worden met als uitgangspunt de volgende drie vragen die Bal opstelde in haar uiteenzetting over focalisatie:

1. What does the character focalize: what is it aimed at?
2. How does it do this: with what attitude does it view things?
3. Who focalizes it: whose focalized object is it?²⁰

De derde vraag is direct te beantwoorden: het personage Kadoke treedt vrijwel gedurende de hele roman op als focaliserend subject. Het wordt in de eerste zin van de roman duidelijk dat we vanuit Kadoke's perspectief het verhaal lezen: "Kadoke wil aanbellen, maar het gras doet hem aarzelen."²¹ Soms wordt er echter ook vanuit een externe verteller over Kadoke verteld: "Zij geven elkaar graag complimenten, de psychiater en de bejaardenverzorgster."²² De overige twee vragen zullen worden uitgewerkt in de analyse, waarbij gefocust wordt op drie niet-westerse personages uit de roman: de Nepalese huishoudster Rose, de arts in opleiding Dekha en de Krav Maga-trainer Matan.

De hoofdstukken zullen bestaan uit een analyse van de verhouding tussen Kadoke en een van de drie nevenpersonages op basis van de chronologie in de roman. Na het vaststellen van de relatie tussen focalisator en gefocaliseerde zal onderzocht worden met welke houding de focalisator naar de gefocaliseerden kijkt.

²⁰ Bal, 2009, p. 153.

²¹ Grunberg, 2016, p. 5.

²² Grunberg, 2016, p. 8.

4. *Moedervlekken*

Om de hoofdvraag van dit bachelorwerkstuk te kunnen beantwoorden, is het relevant een synopsis te geven van *Moedervlekken* en de belangrijkste thema's van deze roman te duiden.

Moedervlekken vertelt het verhaal van Kadoke een psychiater die werkt in een crisiscentrum. Zijn taak is om suïcidale mensen voor het plegen van zelfmoord te behouden. De moeder van Kadoke is hulpbehoevend en het is daarom van belang om dienstmeisjes in huis te hebben. De moeder van Kadoke is eigenlijk zijn vader, die na de dood van zijn vrouw haar is 'geworden', omdat dat voor hem de enige manier was om het overlijden van zijn vrouw te verwerken. Na een vergrijping van Kadoke aan hun Nepalese huishoudster, Rose, verlaat zij – mede op last van haar vriend Darko – Kadoke en zijn moeder. Dit zorgt ervoor dat hij de verzorging van zijn moeder voortaan alleen dient te organiseren. Doordat zijn moeder eigenlijk een man is, is het moeilijk andere dienstmeisjes te vinden.

Bij de crisisdienst zijn er regelmatig artsen in opleiding, van wie de vrouwelijke artsen vaak voor Kadoke vallen. Zo ook de nieuwe arts in opleiding Dekha. Kadoke doet er alles aan om ervoor te zorgen dat er niks tussen hen gebeurt, omdat hij zegt haar toespelingen niet te willen beantwoorden. Wanneer Kadoke met Dekha tijdens hun dienst wordt opgeroepen om naar een suïcidale jonge vrouw te gaan, genaamd Michette, loopt de scheiding tussen zijn professionele en privéleven in het honderd. Kadoke besluit namelijk Michette in huis te nemen als laatste redmiddel voor haar en tegelijkertijd om haar voor zijn moeder te laten zorgen. Naast deze grensoverschrijdende gebeurtenissen in zijn leven besluit Kadoke op een vechtsport te gaan, namelijk het Israëliëse Krav Maga. Dit doet hij omdat hij volgens zijn moeder nodig eens voor zichzelf op moet leren komen. Met zijn trainer Matan ontwikkelt hij een interessante band: Kadoke geeft snel op en Matan vindt dat genoeg reden hem verrot te schelden, onder andere met verwijzing naar Kadoke's joodse wortels. Uiteindelijk besluit Kadoke zijn moeder en Michette naar een zorghotel te sturen, waarvan de ouders van Michette de eigenaren zijn. Hierna besluit hij zijn leven om te gooien, te stoppen met roken en niet meer te kiezen voor het 'niet-sterven'.

Er is een aantal thema's dat belangrijk is in deze roman. Als eerste is dat de relatie tussen moeder en zoon. Voordat de roman uitkwam is er een documentaire verschenen over Arnon Grunberg en zijn moeder. Grunbergs moeder is overleden en *Moedervlekken* zou een roman worden over zijn moeder. Grunberg heeft achteraf in een interview in het televisieprogramma *PAUW* aangegeven dat de roman in de eerste plaats fictie is, maar dat het

ook zeker een ode aan zijn moeder is.²³ De relatie tussen moeder en zoon is in *Moedervlekken* heel sterk, wat goed te zien is aan de manier waarop Kadoke over zijn moeder praat:

De wereld was teruggebracht tot fysiek contact, tot koosnaampjes. Meisje. Lieverd. Mijn alles. Mijn allerliefste. Mijn allermooiste. Mijn Mädele. Het liefst bracht hij zijn moeder terug tot het woord Mädele.²⁴

Naast dit thema is er de rol van de Ander die in *Moedervlekken* een rol speelt. 'In zekere zin treft die rol ook Kadoke zelf: in zijn leven zijn huidskleur en afkomst een problematisch gegeven. Kadoke zet zich namelijk flink af tegen het feit dat hij wit en Nederlands is. Dit komt als eerste voor wanneer hij ingaat tegen Darko, de vriend van Rose: “ ‘We are not Dutch,’ zegt Kadoke, ‘and we are not white.’ ”²⁵ Gedurende de hele roman blijft Kadoke dit tegen verschillende mensen herhalen, vooral tegenover de niet-Westerse personages. Dit gegeven is belangrijk om mee te nemen in de analyse, omdat dat de houding van Kadoke jegens de niet-Westerse personages beïnvloedt.

4.1 Kadoke en Rose

Zoals gezegd is Rose het dienstmeisje dat voor de moeder van Kadoke zorgt. In de scènes waar Kadoke en Rose samen zijn, heeft Rose bijna nooit een stem. Af en toe krijgen we vanuit de directe rede toegang tot haar gedachte- en gevoelswereld, maar het meeste over haar komt de lezer te weten door middel van Kadoke's waarnemingen over Rose. Zo ook in de volgende passage, waarin over Kadoke en Rose wordt gesproken:

Zij geven elkaar graag complimenten, de psychiater en de bejaardenverzorgster. Kadoke doet het uit oprechte genegenheid voor Rose en omdat hij denkt dat het verstandig is iemand die dag en nacht met je moeder bezig is niet alleen geld te geven. Af en toe heeft Rose ook wat emotionele aandacht nodig.²⁶

Dit is een lastige passage, omdat er een externe verteller over Kadoke en Rose lijkt te praten. Kadoke spreekt echter ook vaak over zichzelf als 'de psychiater'. Hierdoor wordt de grens tussen een externe verteller en Kadoke als verteller vervaagd. Toch kun je stellen dat in deze passage slechts een waarneming vanuit Kadoke te lezen is en in ieder geval niet vanuit Rose. Kadoke neemt aan dat Rose en hij het allebei prettig vinden elkaar te complimenteren.

²³ Uitzending PAUW, 5 mei 2016.

²⁴ Grunberg, 2016, p. 84.

²⁵ Grunberg, 2016, p. 41.

²⁶ Grunberg, 2016, p. 8.

Kadoke denkt dat Rose emotionele aandacht nodig heeft. Je weet echter niks vanuit Rose: Kadoke neemt waar dat Rose aandacht nodig heeft, maar of Rose het daarmee eens is, weet je niet.

Eenzelfde soort situatie doet zich voor in de volgende passage:

Hij ziet vertedering in haar blik. Ze kennen elkaar al zo lang en ze hebben zijn moeder gemeen.²⁷

Kadoke ziet vertedering in haar blik. Hij neemt de vertedering waar, maar het wordt niet duidelijk of Rose daadwerkelijk vertederd is.

In de volgende passage stuurt Kadoke een sms naar Rose, waarbij hij twijfelt of hij een emoticon zal toevoegen. Hij doet het uiteindelijk toch en zegt:

Zoals het ook geen kwaad kan Rose van tijd tot tijd in zijn armen te nemen, haar tegen zich aan te drukken, deze engel in mensengedaante.²⁸

Kadoke stelt dat het geen kwaad kan Rose een knuffel te geven en noemt haar een engel. Dit getuigt van een bepaalde genegenheid vanuit Kadoke voor Rose. ‘Het kan geen kwaad’ geeft aan dat Kadoke zich bewust is van een grens die hij overtreedt, maar hij doet het toch, omdat het voor hem goed voelt. We weten niet of Rose dat ook vindt.

In de volgende scène komt de liefde van Kadoke voor Rose nog meer tot uiting. Wanneer zij in een handdoekje voor hem staat, vergrijpt hij zich aan haar. Het is niet helemaal duidelijk of Rose seks heeft uit vrije wil, omdat we alleen vanuit Kadoke’s focalisatie het tafereel waarnemen.

Ze kust terug. Gretig en teder, ze duwt hem zachtjes tegen de wastafel. Zo kussen hulpverleners kennelijk: gretig en toch teder, maar de nadruk ligt op gretigheid.²⁹

Kadoke neemt waar dat Rose het fijn vindt dat hij haar aanraakt. Omdat we slechts vanuit Kadoke’s waarnemingen het tafereel ondervinden, weten we niet of Rose het echt fijn vindt. Het gegeven dat Rose hem tegen de wastafel duwt, geeft wel het signaal dat Rose het prettig vindt wat er gebeurt. Af en toe krijgt Rose wel een stem, namelijk in de directe rede:

²⁷ Grunberg, 2016, p. 11.

²⁸ Grunberg, 2016, p. 15.

²⁹ Grunberg, 2016, p. 31.

‘We need to see mother,’ zegt Rose.³⁰

Dit lijkt weer een aanwijzing te zijn dat Rose de situatie niet prettig vindt. Ze zegt dat Kadoke en zij naar moeder toe moeten, wat erop wijst dat ze wil stoppen met wat ze aan het doen zijn. Kadoke gaat echter verder, totdat ze hem uiteindelijk letterlijk vertelt dat zij niet op die manier van hem houdt.

In het volgende fragment komen Rose en haar vriend Darko naar het huis van moeder. Darko slaat Kadoke in elkaar en vertelt hem dat hij en Rose gaan en niet meer terugkomen. Kadoke lijkt dit niet te begrijpen:

Is dit de prijs die hij betaalt voor zijn liefde? Alle liefde heeft een prijs, dit is wel een erg hoge. Dit heeft hij niet verdiend.³¹

Kadoke ziet nog steeds niet dat hij iets eventueel iets fout gedaan zou hebben, ondanks dat hij in elkaar is geslagen. Hij denkt nog steeds dat Rose met de seks instemde en er blij mee was. Uit de reactie van Darko zou je op kunnen maken dat dit niet helemaal het geval was. Vanuit Kadoke’s perspectief is alles tussen hem en Rose goed:

Kadoke had een uitstekende verstandhouding met haar opgebouwd, iets wat op een vriendschap leek, nee, iets wat liefde werd. Op een zomeravond konden ze het allebei niet meer ontkennen.³²

Wederom zien we dat Kadoke dingen aanneemt over de gevoelens van Rose voor hem. Hij vindt dat de verstandhouding tussen hen prima was en ze zich allebei niet in konden houden op die zomeravond. We weten echter niet of Rose dat zo heeft gevoeld, omdat we het slechts vanuit Kadoke’s oogpunt zien en de tekst wel degelijk aanwijzingen geeft dat de seks onvrijwillig was.

Doordat Kadoke altijd focaliseert en Rose bijna geen stem krijgt, is het moeilijk te duiden wat Rose voelt en vindt. Als lezer ontvangen we alleen informatie vanuit de focalisator, Kadoke, over de gefocaliseerde, Rose. Daardoor ontstaat er een eenzijdig beeld van de situatie en zijn de volgende vragen moeilijk te beantwoorden: was de seks gewild van beide kanten? Voelt Rose ook genegenheid voor Kadoke?

³⁰ Grunberg, 2016, p. 32.

³¹ Grunberg, 2016, p. 39.

³² Grunberg, 2016, p. 46.

De vraag over de houding waarmee er gefocaliseerd wordt is in de bovenstaande analyse al grotendeels uitgelegd. Zoals we zagen neemt Kadoke dingen aan terwijl hij geen informatie van Rose ontvangt. Hij plaatst zich op die manier als het ware boven Rose, omdat hij zijn eigen gang gaat zonder Rose haar toestemming te vragen. Ook het oriëntalisme van Said is op deze situatie te betrekken: er wordt vanuit een Westers personage gefocaliseerd over een niet-Westers personage Kadoke is zich ook zeer bewust van de verhouding tussen hen:

Een woord overvalt hem als een dolkstoot: kolonialisme. Dit is kolonialisme, of wat ervan over is: postkolonialisme. [...] En nu staat hij in moeders badkamer als een tropenarts, een koloniaal in eigen land, die neemt wat hij nodig heeft, wat misschien de enige juiste definitie van kolonialisme is: nemen wat je nodig hebt.³³

Kadoke zegt dat kolonialisme inhoudt dat je moet nemen wat je nodig hebt. Dat sluit aan bij de situatie die beschreven is: Kadoke gaat zijn gang zonder te weten of Rose ermee instemt. Hier is een duidelijke machtsverhouding te zien tussen Kadoke en Rose: als Westerse man, als ‘koloniaal’, grijpt hij de macht tegenover de niet-Westerse vrouw, de ‘gekolonialiseerde’. De dominantie en autoriteit van het Westerse gedachtegoed wordt hierdoor goed weerspiegeld.

4.2 Kadoke en Dekha

De volgende verhouding die geanalyseerd wordt in termen van focalisatie is die tussen Kadoke en Dekha. Zij ontmoeten elkaar voor het eerst bij de zorginstelling waar hij werkt:

Een arts in opleiding komt naast hem staan. Ze is hier nog maar kort, Dekha heet ze. Ze komt uit Afrika of haar ouders komen daarvandaan, dat weet hij niet meer zeker. Hij heeft nooit lang met haar gesproken.³⁴

Het is opvallend dat het eerste wat Kadoke over Dekha zegt over haar afkomst gaat. Dit is vooral opvallend omdat huidskleur voor Kadoke blijkbaar een belangrijke rol speelt in zijn leven. Hij wil vaak benoemen dat hij niet wit is, vooral tegen niet-Westerlingen. Hij lijkt hiermee aan te willen geven aan de niet-Westerlingen dat hij niet boven hen staat, omdat hij net als zij ook niet wit is.

³³ Grunberg, 2016, p. 21.

³⁴ Grunberg, 2016, p. 93.

‘Wat ben je paternalistisch.’ Ze zegt het streng, maar haar ogen lachen. Ze plaagt hem. Zo ziet hij het. Hij wordt geplaagd. Ze vindt hem niet echt paternalistisch, ze speelt een spel, en hij speelt mee. De rolverdeling is weinig anders dan een ritueel, een kennismakingsritueel allicht.³⁵

Het bovenstaande fragment laat zien hoe Dekha zich gedraagt tegenover Kadoke. Kadoke observeert dat zij hem plaagt en het niet echt meent. We weten echter niet of Dekha hem echt plaagt of dat ze serieus meent wat ze zegt. Als lezer zien we alleen hoe Kadoke de situatie interpreteert, terwijl we niet weten of dat de waarheid is.

Kadoke meent vaker dingen op te kunnen maken uit de manier waarop Dekha hem aankijkt:

Dekha staat op, ze loopt achter hem aan. In het halletje gaat ze vastberaden voor hem staan, maar als hij in haar ogen kijkt, ziet hij de blik van het lam. Volgzaam. Eerst was ze stoer, nu komt ze bangig op hem over.³⁶

Kadoke ziet dat zij volgzaam is als hij in haar ogen kijkt. Ze was volgens hem eerst stoer en lijkt volgens hem nu bangig te zijn. In deze passage doet Kadoke minder harde aannames over haar gesteldheid dan in de vorige passages, omdat het expliciet wordt gezegd dat het zo op hem overkomt. Er wordt dus niet gezegd dat het zo is. Dat neemt niet weg dat we alleen vanuit Kadoke de situatie ondervinden en we niet vanuit Dekha kunnen controleren of ze daadwerkelijk bangig is.

In de volgende passage zitten Kadoke en Dekha samen in de auto om op weg te gaan naar een crisisgeval. Hij vraagt zich hier af of Dekha met hem aan het flirten is. Hij doet hier niet per se aannames dat zij met hem aan het flirten is, maar interpreteert de dingen wel zonder er naar te vragen.

‘Slaap je in pyjama?’ vraagt ze. Is zij nu met hem aan het flirten? Hoe moet hij deze vraag duiden? Ze kijkt hem niet aan. Ze heeft een make-updoosje in haar hand. Ze doet wat oogschaduw op. Voor wie maakt ze zich op? Voor hem? Voor het minderjarig noodgeval?³⁷

Er is een duidelijk verschil te zien tussen de houding van Rose en Dekha jegens

³⁵ Grunberg, 2016, p. 98

³⁶ Grunberg, 2016, p. 109/110.

³⁷ Grunberg, 2016, p. 183.

Kadoke, doordat we als lezer meer informatie ontvangen over Dekha. Dekha praat vaak in de directe rede, waardoor we meer ontdekken over haar gevoelens. Ondanks dat zij niet focaliseert, krijgen we toch informatie direct vanuit Dekha. Zo ook in de volgende passage:

Ze gaat op bed zitten. ‘Val je op zwarte vrouwen?’ De vraag verrast hem, overvalt hem zelfs. Hij lacht. ‘Dekha,’ zegt hij, ‘zo zie ik de wereld niet. Ik heb geen type. Ik val niet op een bepaald type vrouw. Het spijt me.’³⁸

Waar Kadoke in de vorige passage slechts kon gissen naar een eventuele flirt vanuit Dekha, vraagt zij hier vrijwel letterlijk of hij interesse in haar heeft. De informatie komt nu niet vanuit Kadoke, die aannames doet over Dekha’s gevoelens, maar vanuit Dekha zelf.

Kadoke kan zich niet geheel aan de indruk onttrekken dat hij de arts in opleiding niet geheel naar behoren begeleidt. Niet omdat hij haar gezoend heeft, maar omdat hij haar niet naar behoren heeft gezoend, omdat zijn antwoorden niet de antwoorden waren die zij nodig heeft.³⁹

In het citaat hierboven praat Kadoke over de gevoelens van Dekha. Doordat lezers ook informatie vanuit Dekha tot hun beschikking hebben wanneer zij spreekt, nemen ze de aannames van Kadoke sneller aan als waarheid dan wanneer ze minder informatie vanuit een nevenpersonage tot hun beschikking hebben.

Net als bij Kadoke en Rose, neemt Kadoke ook in deze verhouding dingen aan van Dekha zonder te weten wat zij voelt. Toch lijkt Kadoke bij Dekha genuanceerder dan bij Rose en ontvangt de lezer meer informatie van Dekha, omdat zij vaker in de directe rede aan het woord komt. Desondanks wordt er toch vanuit een Westers gedachtegoed naar Dekha gekeken en over haar gesproken en sluit ook deze verhouding aan bij het oriëntalisme van Said. Het eerste wat Kadoke over Dekha zei ging over haar afkomst en in hun gesprekken gaat het vaak over huidskleur.

4.3 Kadoke en Matan

Als laatste zal er gekeken worden naar de verhouding tussen Kadoke en zijn gevechtstrainer Matan. Ter introductie van Matan is de volgende passage van belang:

³⁸ Grunberg, 2015, p. 265.

³⁹ Grunberg, 2016, p. 269.

Matan, de trainer, is een Israëliische soldaat die al vijf jaar in Nederland woont en die zich in leven houdt door Krav Maga- en jiu-jitsu-trainingen te geven. Hij heeft een vrouw en een baby, veel meer weet Kadoke niet over hem. Zijn Nederlands is behoorlijk goed en de eerste twee trainingen vond Kadoke Matan sympathiek. Zijn directheid had een zekere charme.⁴⁰

Kadoke oordeelt in deze passage over Matan; hij vindt hem sympathiek en hij prijst Matan om zijn Nederlands. We weten verder niks vanuit Matan zelf, alle informatie over hem komt vanuit Kadoke. Matan komt in de roman wel aan het woord, maar eigenlijk altijd op dezelfde manier: schreeuwend.

Matan scheldt Kadoke vaak uit om zijn Joods-zijn. In Grunbergs oeuvre speelt het thema ‘Shoah’ vaker een rol. Yra van Dijk schrijft dat de Shoah vaak terugkomt in de vorm van losse fragmenten of scherven. Het werk van Grunberg gaat volgens Van Dijk zelden direct over de Shoah, maar in het licht van de effecten kunnen we er wel veel van begrijpen.⁴¹ In *Moedervlekken* gaat het vrij direct over het Jodendom: Kadoke’s moeder hecht veel waarde aan het geloof en de feestdagen, zoals Rosj Hasjana en bij de Krav Maga-trainingen komt het ook veel naar voren dat Kadoke joods is.

Matan brengt zijn mond nog dicht bij het oor van Kadoke, alsof hij erin wil kruipen: ‘Wil jij vergast worden, Jood? Is dat wat je wilt.’ [...] Kadoke komt overeind, gaat in kleermakerszit voor Matan zitten en zegt: ‘Luister, ik weet niet wat in jouw land gebruikelijk is, maar in West-Europa wordt dit soort dingen niet gezegd. Zelfs niet in een sportschool.’⁴²

Ook in bovenstaande passage komt Matan aan het woord wanneer hij Kadoke uitscheldt met betrekking tot zijn Joodse afkomst. Kadoke benadrukt hier het verschil tussen het feit dat hij zelf een Westering is en Matan niet.

Dit is wie Matan is, dit is waarvoor hij staat, dit is waarin hij gelooft. Je laat zien dat je niet wilt sterven, je traint ervoor. Je maakt er je werk van. Er is geen ander leven, er is geen andere werkelijkheid voor hem.⁴³

In bovenstaand citaat komt heel duidelijk naar voren hoe focalisatie kan werken. Aan de hand van zijn eigen waarnemingen constateert Kadoke hier wie Matan *is*. Als lezer is het lastig te bepalen of dat de waarheid is, omdat Matan niet veel aan het woord komt en nooit

⁴⁰ Grunberg, 2016, p. 329.

⁴¹ Van Dijk, 2010.

⁴² Grunberg, 2016, p. 334.

⁴³ Grunberg, 2016, p. 336.

focaliseert. Daardoor weet je niet wat hij denkt en weet je niet of de aannames die Kadoke over hem doet waar zijn.

Ook bij deze verhouding komt het oriëntalisme van Said naar voren: Kadoke benoemt letterlijk het verschil tussen het land waar Matan vandaan komt en West-Europa. Kadoke vond Matan eerst aardig, maar daarna wordt Matan neergezet als een agressieve man. Vanuit Matan weet je niet waarom hij zulk gedrag vertoont, waardoor zijn reacties ongenueanceerd overkomen. Zijn uitspraken zijn ook heftig, maar dat zou begrijpelijker kunnen zijn wanneer je bijvoorbeeld de achtergrond en beweegredenen van Matan had geweten. Bij Dekha was haar stem in de directe rede een verrijking van haar persoonlijkheid, terwijl Matan door zijn uitspraken juist slechter wordt neergezet.

De machtsverhouding tussen Kadoke en Matan ligt complexer. Doordat Matan Kadoke intimideert en uitscheldt, krijgt Matan een dominantere rol dan Kadoke. Daardoor wordt de dominantie van de niet-Westerse niet per se weerspiegeld. Voor de niet-Westerling zou dit een manier kunnen zijn om zijn minderwaardige gevoel in de samenleving tegen te gaan.

5. Conclusie

Dit onderzoek laat zien dat de verhouding tussen een Westerling en niet-Westerling in een roman bepaald kan worden door focalisatie in de desbetreffende roman. In *Moedervlekken* focaliseert Kadoke, focaliseren de nevenpersonages niet en krijgen zij af en toe een stem in de directe rede. Bij Rose is die stem minimaal, waardoor het niet duidelijk wordt of de seks tussen haar en Kadoke vrijwillig was. Kadoke domineert als Westerling de niet-Westerse huishoudster en zegt zelfs zich een koloniaal te voelen. Dekha krijgt vaker een stem in de directe rede dan Rose, waardoor de lezer meer informatie vanuit haar ontvangt. Desondanks blijft Kadoke focalisator en stelt Rose zich onderdanig aan hem op. Ook Matan krijgt af en toe een stem in de directe rede, maar vooral wanneer hij op Kadoke scheldt. Hierdoor wordt hij op een negatieve manier gerepresenteerd.

Doordat Kadoke focaliseert en de anderen niet, wordt er een eenzijdig beeld van situaties geschetst. Hierdoor wordt in de roman slechts gekeken vanuit een Westers gedachtegoed en wordt de kant van de niet-Westerlingen niet bij de gedachtevorming betrokken. Kadoke wordt hierdoor een onbetrouwbare verteller, omdat de lezer alleen zijn opvattingen en kant van de situatie te weten komen. De lezer kan deze als waarheid beschouwen, terwijl dat niet zo hoeft te zijn.

Said stelde dat het Westers gedachtegoed voortkwam uit een machtsrelatie tussen Westerlingen en niet-Westerlingen en dat oriëntalisme een product was Westerse aannames over niet-Westerse objecten. Dit is ook te zien bij Kadoke: hij heeft een bepaalde opvatting over de Nepalese gemeenschap en wil de Israëlitische Matan een les leren over wat er in West-Europa gebruikelijk is. Kadoke lijkt zich wel bewust te zijn van zijn positie boven de niet-Westerlingen. Zo spreekt hij letterlijk over kolonialisme wanneer hij met Rose samen is. De representaties van de niet-Westerlingen door middel van Kadoke's focalisatie weerspiegelen de dominantie en autoriteit van het Westers gedachtegoed.

Het is duidelijk dat er door de eenzijdige focalisatie een Westers beeld van de niet-Westerlingen en de situaties met hen wordt geschetst. Zoals Amatmoekrim en Benali stelden, is het voor Westerlingen ook heel moeilijk om op een objectieve manier over niet-Westerlingen te schrijven. Zelfs wanneer Grunberg ervoor gekozen had de nevenpersonages te laten focaliseren, zouden we nog steeds het verhaal vanuit een Westers perspectief beleven, gezien Grunberg een Westerling is. Voor niet-Westerlingen zou het op hun plaats ook moeilijk zijn Westerlingen op een objectieve manier te beschrijven. Daarom is het belangrijk een roman te lezen met het bewustzijn dat het geschreven is vanuit een Westerse schrijver, waardoor er geen objectief beeld van de situatie aanwezig kan zijn. Hetzelfde geldt voor

focalisatie: het is belangrijk bewust te zijn van het feit dat je de situatie slechts vanuit één iemand te weten krijgt. Hierdoor hoeft niet alles wat je te weten krijgt over gebeurtenissen en andere personages waarheid te zijn.

6. Literatuurlijst

Amatmoekrim, Karin. 'Denk na witte schrijver, over het zwarte personage dat je opvoert' in *NRC Handelsblad*, 21-10-2016.

Dijk, Yra van. 'Arnon Grunberg, de uitverkoren auteur' in *Jan Campert-stichting Jaarboek*, 2009.

Dijk, Yra van. 'Uitblinken in overleven. De erfenis van de Shoah bij Arnon Grunberg' in *De Arnon Grunberg Tentoonstelling*, Amsterdam 2010.

Genette, Gerard. *Narrative Discourse*. 1988.

Grunberg, Arnon. *Moedervlekken*, Amsterdam 2016.

Hart, Kees 't. 'Redding is niet mogelijk' in *De Groene Amsterdammer*, 11-05-2016.

Jaeger, Toef. 'Als ik gekwetst word, glimlach ik' in *NRC Handelsblad*, 07-05-2016.

Moll, Maarten. 'Moedervlekken van Arnon Grunberg is een ode aan het leven' in *Het Parool*, 14-05-2016.

Ramdas, Anil. 'Moedwil en kwade trouw bij blanke schrijvers. Niemand heeft oog voor het vreemde.' in *NRC Handelsblad*, 14-03-1997.

Pols, Gijsbert. 'Je bent anderhalve eeuw te laat, Arnon' in *De reactor*, 22-09-2016.

Geraadpleegd via:

http://www.dereactor.org/home/detail/je_bent_anderhalve_eeuw_te_laat_arnon/

Said, Edward. *Orientalism*, 1978.

Smid, Ally. 'Robert Vuijsje: 'Ik weet niet hoe het is om er niet bij te horen'' in *Trouw*, 12-10-2014.

Van der Deijl, Pieterse, Prins, Smeets. 'Mapping the Demographic Landscape of Characters in Recent Dutch Prose: A Quantitative Approach to Literary Representation' in *Journal of Dutch Literature*, 2016.

Uitzending PAUW, donderdag 5 mei 2016. Geraadpleegd via: https://www.npo.nl/pauw/05-05-2016/VARA_101377259/POMS_VARA_3853362